

debatt@klassekampen.no

Aktuell BOK

Ricardos økonomi

HANDELSTEORI: Den britiske økonomen David Ricardo (1772–1823) var en av de mest innflytelsesrike økonomene i tradisjonen etter Adam Smith og den klassiske økonomien. Ricardo står blant annet bak ideen om «komparative fortrinn», som han beskrev i «The Principles of Political Economy and Taxation» (1817). Ifølge Ricardo vil det alltid være gunstig for to land å handle med hverandre, selv om en av handelspartnerne er mindre produktiv på flere områder. Prinsippet om det komparative fortrinn har blitt viktig i internasjonal handelsteori.

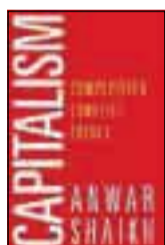
Anwar Shaikh hevder å bygge på Marx' teorier, men ov

Mot en borgerlig økonomi

Jørgen Sandemose
ESSAY

Anwar Shaikh:
Capitalism. Competition, Conflict, Crises
Oxford University Press
(2016)

Anwar Shaikhs bok «Capitalism» er et av de mest påfallende eksemplene på det Marx kalte for borgerlig, tilslørende «vulgærøkonomi». Etter Marx' død tok vulgærøkonomien form av en utvidet kritikk av Marx' teori.

Marx' synspunkter var så godt fundert at de lot seg bekjempe bare hvis kritikken kunne forstås som en egen form for marxisme. Derfor ble vulgærøkonomien utviklet naturlig av folk som oppfattet seg som «marxister». Særlig aktive er selvutnevnte «heterodokse» økonomer, som mener seg å bygge på kritikere som Marx og Keynes, uten å ha noen klar forståelse av dem.

Marx' teori, som er en av de Shaikh påstår seg å bygge på, er at det er menneskelig arbeid som

gir det eneste felles indre mål for varene. Disse kan først opptre på et marked fordi dette fellesmålet foreligger. Kapitalene er derfor avhengige av arbeidskraft for å sirkulere produkter, og særlig for å produsere dem.

Ettersom alt arbeid her stammer fra produksjonen, er relasjoner innen sirkulasjonen alltid sekundære for seriøs økonomisk teori. Shaikh prøver derimot å hevde noe som tilsynelatende legger Marx' teori til grunn, og samtidig viser at varesirkulasjonen har en spesiell rikdomsavlevende evne. Det er bare dette siste som kan kalles en nyhet hos Shaikh.

Samfunnets produksjonssfærer skiller seg fra hverandre ved at de trenger et ulikt antall arbeidere til en gitt verdimentge produksjonsmidler. Det vil si at «kapitalsammensetningen» er bestemt av teknikken: De forskjellige sfærene bruker sterkt varierende teknikk, slik at forskjellene ikke kan utjevnes.

Vi tenker oss et aluminiumsverk, A, der produksjonsmidlene koster 100 verdienheter. Det trengs 40 arbeidere med en samlet lønn på 40 verdienheter for å betjene dem. Men verket må kjøpe råstoffer fra en gruve G (altså i en annen sfære) hvor 20 arbeidere produserer råstoffet.

Verket må altså legge ned dobbelt så mye arbeid i produktet som gruve. Ifølge en arbeidsverdi-teori oppstår det da noen problemer: I en slik teori forut-

settes det at produktenes pris bestemmes av den mengde nødvendig totalarbeid som er nedlagt i dem. Man kan dermed tenke seg at verket under gitte forhold tjener dobbelt så mye som gruve.

I vårt tilfelle ville det ikke ha eksisterte noen virkelig kapitalistisk arbeidsdeling – for verket og gruve ville hatt sterkt ulike profitt-rater. Hvis vi, for enkelthets skyld, antar at verket A og gruve G har lik utbyttingsrate og lønn (med andre ord at all profitt utbetales i lønn) kan vi regne med at A får 40/140, altså 29 prosent, profitt-rate, mens G får 20/120, altså 17 prosent, profitt-rate.

Kapitalene vil søke seg dit fortjenesten er størst. Hvis tilfellet vårt var reelt, ville kapitaler som gruve flytte til bransjer som A, med den følge at kapitaloverflod ville senke prisene til et absurd nivå. De tekniske forskjellene mellom bransjene ville jo vare ved. Kapitalistene erkjenner derfor intuitivt at sammensetningene må fortsette å være forskjellige, og at det kan kreves lik profitt-rate uansett hvor de produserer.

I vårt tilfelle ville altså produksjonen fortsette som anført, mens hver av bransjene godtar en gjennomsnittlig profitt-rate på 23 prosent. (Profitt på 60, dividert på total kapital på 260.) Anvendt på makroplanet betyr dette at merverdi som er produsert hos kapitalistene, blir omfordelt blant

MANGELFULL: Marx' mener at varens verdi bestemmes av arbeidet, mens Anwar Shaikh synes å tro at varen får en merverdi når det omsettes på et marked, skriver Jørgen Sandemose.

FOTO: LINE ØRNES SØNDERGAARD

de samme kapitalistene. Merverdi blir kanalisert fra dem som har ansatt relativt flere arbeidere, til de som har ansatt relativt færre.

Alle kapitalistiske varepriser er lik summen av alle kapitalistiske verdier (målt direkte på nedlagt arbeidstid), og all samfunnets merverdi forvandles til samfunnets samlede profitt-mengde. Disse størrelsene måles i penger og går tilbake på det indre verdimål i arbeidstiden. Varer fra kapitaler med høy sammensetning blir solgt til produksjonspriser som ligger over deres verdier, mens varer fra bransjer med lav sammensetning blir solgt til produksjonspriser som ligger under deres verdier.

Nyere kapitalkritikk

MARXISME: Filosof og sosiolog Dag Østerberg gir i høst ut «Fra Marx' til nyere kapitalkritikk» på Pax Forlag. Østerberg har tidligere skrevet bøker som «Forståelsesformer» (1966), «Fortolkende sosiologi» (1987) og «Det moderne» (1999). I «Fra Marx' til nyere kapitalkritikk» presenterer han hovedlinjene i «Kapitalen», før han følger utviklingen etter Marx langs to hovedlinjer: På den ene siden den materialistiske historiefilosofien – representert ved så ulike tenkere som Georg Lukács, Jean-Paul Sartre og Michel Foucault – og på den andre siden kritikken av de kapitalistiske produksjonsmåtene.

” Derfor stiller menneskeheten seg alltid bare slike oppgaver som den kan løse, for nøyere betraktet vil det stadig vise seg at oppgaven selv bare oppstår når de materielle vilkår for dens løsning alt er til stede eller i det minste befinner seg i sin emningsprosess.

KARL MARX, FRA «FORORD TIL KRITIKK AV SOSIALØKONOMIEN»

ervurderer markedets betydning for verdiskapningen.

Men nå viser det seg at Shaikh slutter seg til en tradisjonell tenkning, som sier som så: «Marx tar feil. Han hevder jo at vi har en pengevare, og det er gjennom dens materiale at vi sammenlikner alle varer med hverandre. Dermed er de to summene ovenfor bare uendrede hvis gullproduksjonen finner sted under gjennomsnittlige betingelser med en profittrente på 23 prosent. Men om så er tilfelle, ville det bero på rene tilfeldigheter. Ergo vil det i praksis alltid være slik at summen av kapitalistisk profitt er forskjellig fra summen av merverdi.»

Dette betyr at økonomisk dynamikk ikke kan føres tilbake til kapitalistenes utbytting av

arbeiderklassen, slik Marx mener. Gullet *pris* vil være forskjellig fra dets *verdi*. Ad forskjellige veier vil profittmengden avvike fra merverdimengden.

Denne konklusjonen er høyst merkelig, men blir jevnt over godtatt av borgerlig økonomi. Den innebærer en illusjon om en grunnleggende harmoni i kapitalismen, for den hevder at verdimåleren (penger, vanligvis gull) også er målestokk for alle varers priser gjennom selv å ha en pris. Saken er jo at når man her setter opp en økonomisk modell hvor enhver vare, inkludert pengevaren, bare er representert med en pris, så er det ikke

engang forklart hva en pris er. En har for så vidt ikke forklart eller seriøst beskrevet noe som helst.

Mot dette påpeker Marx at en vares pris selvfølgelig er en funksjon av tiden som går til å produsere den fysiske mengde gull den kan representere. Varene og de fysiske mengder de foreligger i, sammenlikner seg gjensidig gjennom å bli betraktet som ekvivalente med forskjellige *mengder* gull, ikke gjennom *prisen* på gull. Dermed spiller det her naturligvis ingen rolle hvilken kapitalsammensetning som finnes i gullindustrien.

Som det tidligere har kommet fram, slutter Shaikh seg også til andre argumenter som motsier eksistensen av en selvstendig og målbar materiell kapitalstørrelse overfor arbeiderne. Dette skjer ved en forestilling om at vareprisene er bygd opp av komponenter som tilsvarer nettoproduktet (av lønn pluss profitt) i hver produserte varemengde.

David Ricardo mente at vareverdiens «transformasjon» til priser var av interesse fordi den innvirket på lønnes betydning for prisene. Shaikh hevder at Marx delte Ricardos prinsipielle syn, mens Marx tvert om understrekte at den relative størrelsen på lønninger, eller også «sirkulerende» kapital, ikke kunne innvirke på prisene i det hele tatt. Marx uttalte at slike forestillinger skyldtes: «Ricardos falske forutsetning om at pengene som sirkulasjonsmiddel blir byttet som vare mot vare. Varene er [vert om] målt i pengene før de sirkulerer.» Hvilket igjen er det samme som å si at de er målt i gullstoff, ikke i gullpris. Dermed forandres ikke profittmengden av prisbevegelser.

Hos Shaikh blir altså en urimelig forestilling om profittmengden, avfødt av en misforstått og logisk uholdbar verditeori, anvendt til å lage en helt ny «teori» om at verdi kan ha sitt opphav i sirkulasjonen. Shaikh følger opp med ulike teser om at det også i andre prissystemer vil dukke opp «puzzles and apparent mysteries» som frambringer ustadige profittmengder. Den opprinnelige feiltakelsen blir brukt til å skape en egen teori om nye «gåter». Den eneste faktoren som har et rasjonelt utgangspunkt i denne konstruksjonen, er Shaikhs krav om at det ikke kan forekomme profitt med mindre det opprinnelig finnes et fysisk merprodukt i produksjonen.

Adam Smiths og David Ricardos hang til å oppløse alle vareverdier i lønn pluss profitt, har å gjøre med deres syn på klassekampen mellom arbeidere og kapitalister. Så også med Shaikhs versjon. Med Marx' språkbruk innebærer operasjo-

nen å oppløse den konstante kapitalen, nemlig produksjonsmidlenes verdi, i nettoprodukter bakover i tid. Årsaken er delvis av intellektuell art: De borgerlige klassikerne klarte ikke å nå fram til Marx' begrep om det vareproduserende arbeidets dobbeltkarakter. De har ingen forståelse av det virkelige sosiale bruttoproduktet.

Bruttoproduktet består av nettoproduktet pluss verdien (og dermed også bruksverdien) av brukte produksjonsmidler. For borgerlig økonomi har det alltid vært et taust kapittel å skulle forklare at verdien av disse midlene gjenfinnes i det ferdige produktet.

Som mange vil vite, løste Marx dette svært sentrale spørsmålet ved å hevde at det verdiskapende arbeid er lønnsarbeiderens virksomhet betraktet abstrakt og rent etter tidens utstrekning og intensitet. Men samtidig er jo arbeidet konkret arbeid; og som sådant nyskaper det bruksverdiene, og former og opprettholder de bruksverdier som foreligger i produksjonsmidlene. Dermed overfører det også disses verdi til det ferdige produktet.

Arbeidet representerer altså en syntese som bærer begge disse funksjonene. All tidligere verdi, nedlagt i nettoprodukter bakover langs tidsaksen, blir løftet fram og virkeliggjort i samme bevegelse som det arbeid som betraktes som abstrakt i det siste nettoproduktet. Men for den borgerlige økonomi, og ikke minst hos Shaikh, forblir dette gåtefullt. Vi ser dermed at når Anwar Shaikh og hans meningsfeller ender opp med å tenke vekk alle begreper om kapitalen, uavhengig av distribusjonen mellom arbeidere og kapitalister, så gjentar de bare at den fysiske kapitalen. Det konkrete arbeid er fremmed for dem.

Shaikh, som ikke forsøker å trekke det konkrete arbeidet inn i analysen av konkurransen mellom kapitalene, blander også stadig sammen intensitet og produktivitet i arbeidet. Hele analysen forblir på sirkulasjonsplanet, og tenkes som et forhold mellom gitte distribusjonsstørrelser. Det kommer altså klart fram at Marx hadde et poeng når han talte om at borgerlig økonomi har en analytisk metode, i motsetning til hans egen, som han kalte genetisk – det vil si at han forklarte forhold etter deres materielt-sosiale basis. Sirkulasjonen kan ikke forstås før dens bakgrunn i produksjonen er forklart.

Jørgen Sandemose, førstelektor i filosofi ved Universitetet i Oslo